

SANT FRANCESC (1895), DE JACINT VERDAGUER, CENT ANYS D'UN POEMA

Isidor Cònsul

Ara fa cent anys, el 3 d'octubre de 1895, vigília de Sant Francesc d'Assís, a la "Tipografia l'Avenç" s'acabà la impressió d'un recull de quaranta-tres poemes i un pròleg, gestat i confegit en un llarg procés de mutació i metamorfosi, al qual, Jacint Verdaguer posà el títol de Sant Francesc, amb l'afegitó "Poema". Aquest detall d'unitat -"Poema"- resulta un punt xocant, si pensem que Sant Francesc, més que no pas un poema en sentit estricte, esdevé, d'una banda, la fragmentació d'un conjunt de composicions vertebrades sobre la biografia del Sant i aspectes del món franciscà, i foren escrites, per un altre costat, en un procés que s'allargà més de vint anys. Verdaguer mateix ho explicava en el pròleg afirmant que en els primers mesos de 1895 havien trobat el seu caient definitiu una colla de romanços començats en la primavera de ma vida.

L'estructura amb què Verdaguer armà el volum franciscà li permeté de barrejar, sense que la grinyoladissa interna fos massa evident, poemes de tres moments molt diferents de la seva vida: una composició de 1874, Sant Francesc s'hi moria, (la primera versió coneguda de la qual, però, és de 1869¹), uns altres poemes escrits en la foguerada apologètica del setè

¹ Francesc Masferrer donà notícia a "Lo Gay Saber" (1a Epoca. 20 d'octubre de 1869. Pàg 304) de la reunió de L'Esbart de Vic d'uns dies abans, el dia 8 d'octubre. I apunta que Verdaguer nos fèu gosar altre vegada de las dolsuras del sentiment místich ab una baladeta religiosa (S.Francesch s'hi moriria), tradició popular en Vich, que el poeta presentà ab tota la frecura d'inspiració.

La nota va signada per F.M. (Francesc Masferrer). Ara bé, entre els quatre germans Masferrer Arquimbau n'hi havia dos que portaven el nom de Francesc: Francesc d'Assís Masferrer (Vic, 1847- Lleida, 1901) i

centenari de naixement de sant Francesc, l'any 1882, i finalment les peces arrodonides a la Gleba, els primers mesos de 1895. La força de les darreres composicions i la pedagogia de la bella prosa que hi fa de pròleg, convertiren el recull franciscà en un mirall que reflectia nítidament la tragèdia de Verdaguer i per això el volum s'omple de correlacions i de paral·lelismes amb els poemes de Flors del Calvari i els articles En defensa pròpia.

UN POEMA PER A UNA VIDA

Es pot parlar de Sant Francesc en el sentit de poema per a una vida des d'una perspectiva cronològica, evolutiva i vocacional. Quant a la primera només cal apuntar que passaren vint-i-sis anys entre el poema d'estrena, Sant Francesc s'hi moria, i les darreres peces del poemari datades la primavera de 1895². Dit d'una altra manera, entre el cap i la cua d'aquest cademat de poesia franciscana s'escolà la meitat del periple biogràfic de Verdaguer, entre els vint-i-quatre i els cinquanta anys, una perspectiva biogràfica que encara es pot estirar uns anys més si fem cas de la informació que dona el propi poeta. Verdaguer escriu al pròleg: Allí vaig fer pensament de descalçar-me darrera seu i de cenyir-me amb la corda seràfica; i com allavors no hi havia frares Menors a Espanya, resolguí anar a cercar-los en los convents de l'Amèrica Espanyola, per a on, ja amb un peu a l'estrep, estava

Francesc de Paula Masferrer (Vic, 1851- Vilatorta, 1907). Tots dos col·laboraren a "Lo Gay Saber". L'autor de la nota fou, segurament, Francesc d'Assís, el gran dels Masferrer.

² A Sant Francesc hi ha tres poemes datats entre maig i juny de 1895: 26 de setembre de 1182, datat a Barcelona el 29 de maig, Impressió de les llaques, datat a Madrid, el mes de maig, sense que se'n concreti el dia, i In foco amor me mise, datat a Barcelona el 20 de juny.

examinat i admès i fins tenia la llicència de ma bona mare, arrancada amb llàgrimes del cor; però no tindria la de Nostre Senyor, quan lo confés no m'hi deixà partir per no haver fet encara setze anys³. Les dificultats que suposa acceptar estrictament aquesta informació deriven, d'una banda, de la situació de ruïnes en què es trobava el convent de Sant Tomàs de Riudeperes en el 1861, l'any que Verdaguer passà dels quinze als setze, i del testimoni contradictori de Jaume Collell, de l'altra. Verdaguer situa la frustració d'aquest esclat franciscà abans del maig de 1861 (no haver fet encara setze anys) i Collell, en canvi, parla de 1865, quatre anys més tard, i ho relaciona amb el suspens acadèmic del seu amic immediatament després dels primers èxits als Jocs Florals.

Si deixem parlar les dades històriques, trobem que el convent de Sant Tomàs de Riudeperes, a un tret de fona de Can Tona, fou desamortitzat l'any 1835 i adquirit per un particular. Vint-i-set anys després, el 1862, fou comprat de nou per franciscans missionistes d'Escornalbou exiliats a Itàlia, d'on havien de sortir perquè començaven a promulgar-s'hi lleis de desamortització. El nucli que arribà al convent de Sant Tomàs de Riudeperes era format per Pere Gual, Francesc Pujol, Josep Ma. Abàsolo i Llorenç Badia. No s'hi instal.laren, però, fins al mes de novembre de 1862, un any i mig després de la data del pròleg de Verdaguer, i hi feren estada fins a 1868 quan la revolució de setembre els foragità de nou a l'exili. Abans, però calgué restaurar-lo i els novicis no hi començaren a entrar fins als primers

³ Jacint Verdaguer, Sant Francesc. Tip. "L'Avenç". Barcelona, 1895 (pàgs. IX-X).

mesos de 1863⁴. Sembla probable, doncs, que el testimoni de Collell sigui més acostat a la veritat que no pas el de Verdaguer. Una altra prova és que Collell recorda nítidament el nom dels superiors del convent: uns frares venerables de la vella escola ascètica, un de bascongat que es deia, si mal no recordo, P. Abàsolo, i un altre de català que s'anomenava Pujol. Són, efectivament, els mateixos Josep M. Abàsolo i Francesc Pujol que d'Escornalbou passaren exiliats a Itàlia, provaren de fer reviure més tard Sant Tomàs de Riudeperes i es tornaren a exiliar, el setembre de 1868, un retornant a Itàlia i l'altre al Perú.

L'any 1895, quan Verdaguer escriu el pròleg, o bé recorda una mica a l'engròs i es tracta, llavors, d'un lapsus de memòria; o bé dissenya conscientment un currículum franciscà que històricament no acaba de ser correcte, però que és harmònic, en canvi, amb la funció de mirall amb què arma el volum per reflectir-hi una imatge paral·lela a la del pobrissó d'Assís. Potser ens hauríem de decantar per aquesta segona opció, i per dues raons: primer perquè el poeta vacil·là i en un dels manuscrits del pròleg va allargar la data un any més i parla de setze anys ja fets. De tota manera, la raó potser més interessant la dóna la mateixa funció de mirall del pròleg i la necessitat d'argumentar que el franciscanisme del poeta havia arrelat des de molt jove. Des d'aquesta perspectiva, sembla evident que el poeta no podia explicar la foguerada franciscana com a conseqüència del disgust per un fracàs escolar.

⁴Vegeu el ms.4D-5 Manual de expensas hechas para el venerable Colegio de Misioneros Franciscanos desde el primero de noviembre 1862. (Arxiu Històric dels Pares Franciscans de Catalunya).

TRES MOMENTS, TRES ESTETIQUES

Una segona perspectiva per precisar l'enunciat de Sant Francesc com a un poema per a una vida va de dret a criteris evolutius, al fet que els tres moments d'eclosió franciscana en l'obra de Verdaguer corresponen a tres etapes diferents de la seva vida. I diferents no només des d'una òptica biogràfica, sinó també des d'una perspectiva d'evolució estètica i de relació del poeta amb la pròpia obra. La història del poema obeeix així a la successió d'una poètica evolutiva en la vida i l'obra de Verdaguer, falcada, en aquest cas, per tres dates: 1869, 1882 i 1895. En un primer moment, el poema d'estrena, Sant Francesc s'hi moria (1869-1874)⁵, s'inscriu en un giravolt romàntic vinculat a l'agre de la terra, com de fet correspon a un poeta que, dos anys abans de la primera versió coneguda del poema, en el parlament inaugural de l'Esbart de Vic, havia manifestat que calia obrir el cor als records d'aqueixes clotades i afraus, aqueixos passeigs i torrenteres! (...) Allavors com per art d'encantament, se'ns obriran les roques per ensenyarnos sos mes amagats secrets, i les serres i plans nos obriran los llibres d'or de ses recordances⁶. En aquest cas, el llibre de la natura feia memòria de l'estada de sant Francesc a Vic, en el curs del seu viatge per terres

⁵ El poema passà per un procés evolutiu des de la fase inicial a l'esbartada del 8 d'octubre de 1869 (vegeu nota 1), fins que fou premiat amb la viola d'or i argent als Jocs Florals de 1874. Després, amb alguna variació poc significativa, passà a Idil.lis i cants místics (1879), després a Salteri Franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesc (1882) i, finalment, a Sant Francesc (1895).

⁶ Jacint Verdaguer, Discurs per a donar comensament a las academias literarias tingudas en la font del Desmay per lo cercle de joves vigatans entusiastas aymadors de la llengua y de las glorias catalanas. Vich. Imprempta y llibreria de Soler-germans, 1867.

peninsulars, l'any 1212 segons la tradició. Una tradició que Verdaguer recordà novament en el pròleg de 1895 on presenta el "Pobrissó d'Assís" predicant als vigatans i, cap al vespre, retirant-se a cercar la soledat entre els arbres de vora lo camí de Roda i esllanguint-se d'amor a la seva ombra⁷.

En aquest primer estadi, doncs, Sant Francesc s'hi moria es captenia com un poema romàntic, arrelat a la tradició franciscana de la Plana de Vic i pagant penyora a una terra que obria al poeta el llibre d'or de ses recordances.

El segon moment d'aquest procés evolutiu s'escunçà la tardor de 1882, quan el poemari franciscà de Verdaguer va créixer per la donació del poeta a la militància religiosa d'aquells anys. Els cinc romanços que configuren el recull Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesc⁸ són, des d'aquesta perspectiva, el resultat d'un compromís apològic i propagandístic motivat pel setè centenari del naixement de sant Francesc d'Assís, efemèrides celebradíssima a tot el món catòlic i d'una manera especial a Itàlia i a Catalunya. Suposà, com en altres campanyes, el lliurament del sacerdot a una poesia religiosa forçada per les circumstàncies i on la llibertat de creació era poc o molt subordinada a l'eficàcia militant del propagandisme. La celebració del setè centenari del naixement de sant Francesc d'Assís es recorda com una commemoració important dins de l'Europa catòlica i a Itàlia començà a preparar-se quatre anys abans de l'efemèrides.

⁷ Jacint Verdaguer, Sant Francesc. Op. cit. Pàgs. VII - VIII.

⁸ Els romancets són I) Sant Francesc s'hi moria. II) Desposori de Sant Francesc i la pobresa. III) Lo noi ressuscitat. IV) Sant Francesc predicant als aucells. V) Impressió de les llagues. Foren impresos en fulls solts a Vic, Estampa de Ramon Anglada, 1882.

Fou un dels senyals del ressorgiment de l'Església després de les sotragades revolucionàries del XIX i, per la mateixa raó, la crida a festivar-la fou acompanyada d'una encíclica papal. A Catalunya, els actes foren una còpia dels organitzats a Itàlia, i si el plat fort de la commemoració italiana fou una peregrinació multitudinària a Assís, a Catalunya se seguí el mateix exemple però sense sortir de casa, peregrinant a les geografies de tradició franciscana, la més coneguda de les quals era l'ermita de Sant Francesc s'hi moria a la Plana de Vic.

Finalment, tretze anys després, el llibre entrà en saó definitiva en el 1895 quan el poeta, a l'eix de la pròpia tragèdia, interioritzà les essències franciscanes i dissenyà un mirall que en reflectís les pròpies angoixes. Són els poemes que acabà a La Gleba i els que datà després d'haver-ne fugit, el maig i el juny de 1895. D'altra banda, i amb una innegable habilitat, Verdaguer apuntà en el pròleg els paral·lelismes que podien establir-se entre el seu drama i les peripècies del Sant d'Assís que fou desheretat de son pare, traït per son mateix germà, esbroncat i escopit per sos amics, i perseguit a colps de pedra i a grapats de fang pels nois del carrer, com un home faltat de judici...⁹. A poemes com ara Follia Santa, Impressió de les llagues, Fra Ginebre o Jacoponi, Verdaguer deixa clar que es refereix a sant Francesc i a noms fonamentals del franciscanisme, però també deixa oberta la porta perquè el lector, si vol, estableixi el paral·lelisme que s'escau.

Des d'aquesta perspectiva evolutiva, Sant Francesc presenta la història d'una metamorfosi que viatja des de l'èpica fins a la lírica: l'escapça fou

⁹ Jacint Verdaguer, Sant Francesc. Op. cit. Pàg. XI.

la narrativitat llegendària d'una tradició que evolucionà, anys més tard, cap a una altra èpica pedagògica vinculada a la propaganda catòlica. I en el darrer tombant, el procés acabà en un llibre madurat com una angoixada experiència lírica.

Isidor Cònsul